

JYX

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Lönnroth, Harry; Laukkanen, Liisa

Title: Wolmar Schildt suomentajana

Year: 2023

Version: Published version

Copyright: © 2023 Harry Lönnroth, Liisa Laukkanen

Rights: CC BY-NC 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Please cite the original version:

Lönnroth, H., & Laukkanen, L. (2023). Wolmar Schildt suomentajana. *Sananjalka*, 65, 281-290.
<https://doi.org/10.30673/sja.122266>

KATSAUKSIA

Wolmar Schildt suomentajana

”Suomentaminen on suomeksi-kääntäminen; vaan suomestaminen on suomeksi-käyttäminen. Tämä on niinmuodoin laajempi ymmärre eli aatos.”

– W. Kilpinen (Eukleides 1847, 2, alaviite 4)

1 Johdanto¹

Wolmar Styrbjörn Schildt eli Wolmari Kilpinen (1810–1893) oli Jyväskylän piirilääkäri sekä suomen kielen ja suomenkielisen kulttuurisanaston kehittäjä. Schildtin kehittämiä sanoja ovat muun muassa *itsenäisyys*, *kielitiede*, *kirjailija*, *oppilas* ja *taide*, ja hän oli Elias Lönnrotin (1802–1884) tavoin merkittävä suomenkielisten uudissanojen sepittäjä, sanaseppo. Schildtin ”tavaramerkki” olivat niin sanotut venykkeet eli pujot, joita hän käytti itsepintaisesti ja toivoi myös muiden käyttävän (ks. Katajamäki 2007, 71; Aho 2013, 143; Mänttari 2013, 224). Siinä, missä Schildtin muu toiminta tunnetaan jo melko kattavasti, hänen työtään suomentajana on lähinnä vain sivuttu. Schildt on kiinnostanut etupäässä fennistejä, mutta ei niinkään käännöstieteilijöitä, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Tämä katsaus pyrkii paikkaamaan yhtä Schildt-tutkimuksen aukkoa tarkastelemalla sitä, mitä Schildtistä tiedetään suomentajana.

Schildtistä on kirjoitettu niin tieteellisesti kuin yleistajuisesti. Sakari Kuusen vuonna 1962 laatima elämäkerta on edelleen Schildt-tutkimuksen kulmakivi. Sitten Schildtiä on esitelty lääkärinä, lehti- ja suomalaisuusmiehenä, suomenkielisen oppikoulun kehittäjänä, sanaseppona ja oikeinkirjoituksen uudistajana, Jyväskylän yliopistoajatuksen lausujana, pankkimiehenä sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran aktiivina (Jokipii 1993 toim.). 2000-luvulla Schildtistä ovat kirjoittaneet esimerkiksi Koskinen (2004) ja Stark (2013) sekä viimeksi Seppänen ja Paloposki (2021). Useita Schildtin monipuolisen toiminnan osa-alueita on käsitelty lähinnä kursorisesti, eikä niistä ole tehty erikoistutkimuksia. Yhdeksi tällaiseksi osa-alueeksi on osoittautunut suomentaminen.

Katsauksemme kuuluu suomennoskirjallisuuden ja suomennetun tietokirjallisuuden historian alaan (ks. Riikonen–Kovala–Kujamäki–Paloposki 2007a toim., 2007b toim.; Paloposki–Riikonen 2013 toim.). Katsauksemme kokoaa yhteen yhtäältä sen, mitä Schildtistä tiedetään suomentajana ja suomennoskriittikkona, ja toisaalta sen, mikä on hänen paikkansa suomennoskirjallisuuden historiassa ylipäänsä (ks. esim. Paloposki 2007a, 2007b). Kirjallisuuskatsautamme täydentää Schildtin kahden suomennoksen ja niiden aikalaisvastaanoton tarkastelu (Ksenofon 1832; Eukleides 1847). Lisäksi esittelemme lyhyesti hänen julkaisemaansa suomennoskriittikkää.

¹ Kiitämme lehtori Raija Vainiota ja professori Tuomas Sorvalia avusta ja kommentista.

Schildtin Keisarillisessa Aleksanterin-Yliopistossa Helsingissä tarkastettu väitöskirja on – ajan tavan mukaisesta lyhydestään huolimatta – osa suomennoskirjallisuuden historiaa autonomian aikana. Opinnäytteensä aiheeksi Schildt oli valinnut (tai saanut) kaksi Ksenofonin teoksen ensimmäistä lukua (ks. Kuusi 1962, 54). Schildtin väitöksestä tekee merkittävän se, että ”suomen kieli nyt oli päässyt yliopiston valoihin saleihin sikäli, että väittelyn aiheena oli suomennosten kieli” (Kuusi 1962, 56). Se, mitä elämäkerturi Kuusi tarkoittaa *suomennosten kielellä*, jää tosin epäselväksi. Hän tarkoittanee sitä, että väitys oli ylipäänsä suomennos, sillä väitöskirja itsessään ei varsinaisesti käsittele suomennosten kieltä. Esipuhe oli latinankielinen, ja myös väittely tapahtui latinaksi, jota Schildtin erään aikalaiskuvauksen mukaan kerrotaan puhuneen hyvin (Kuusi 1962, 56). Schildtin ystävä Erik Alexander Ingman (1810–1858) oli saanut oman väitöksensä valmiiksi viikkoa aiemmin, ja Ingmanin ja Schildtin ”väittäjäisiä” onkin pidetty ”huomattavana tapauksena suomalaisuuden historiassa” (Kuusi 1962, 54). Ingmaninkin väitys oli suomennos, Homeroksen *Iliaan* ensimmäinen rapsodia (ks. Kuusi 1962, 55; Seppänen–Paloposki 2021, 221).

2 Schildtin suomennokset

Schildt ei kääntänyt lähdeoteksiaan kannesta kanteen, vaan suomensi niistä valikoiden osia. Ensimmäinen suomennos, *Duo prima capita Αναβασεως Κυρου Xenophontee, fennice translata*, ilmestyi vuonna 1832 opinnäytteen muodossa (16 s., 8:0). Kyseessä oli kandidaatintutkinnon harjoitusväitöskirja eli *pro exercitio*, joka tarkastettiin Helsingissä 10. maaliskuuta 1832. Akateemisen väitöstilaisuuden esimies eli preeses oli Reinhold von Becker, tunnettu *Turun Wiikko-Sanomien* toimittaja ja suomen kielen kehittäjä. Schildt omisti suomennoksensa ”suomen kielen ystäville” (Ksenofon 1832). Hän käänsi kreikasta, mutta väitöskirjan kielet olivat latina (esipuhe) ja suomi (suomennososuus). Schildtin työssä ei ole mainintaa käytetyistä editioista. Suomennos *Kyyroksen sotavaellus Ksenofuonilta* sisälsi osia ateenalaisen sotapäällikön ja kirjailijan Ksenofonin (n. 430–355 eKr.) *Anabasisesta* eli *Kyyroksen sotaretkestä*. *Anabasis*-kertomus käsittää seitsemän kirjaa kreikkalaisten palkkasoturien osallistumisesta Persian vallanperimyssotaan (Castrén–Pietilä–Castrén 2015 [2000], 35, ks. myös 283). Schildt julkaisi opinnäytteensä nimellä Wolmar Styrbjörn Schildt, ja väitöstilaisuudesta tiedotettiin *Helsingfors Morgonbladissa* 2. maaliskuuta 1832.

Schildtin toinen suomennos, *Neljä ensimmäistä Kirjaa ynnä viidennen määritykset Euklideen Alkeista mittaustieteessä* (132 s., 8:0), ilmestyi vuonna 1847.² Kyseessä oli 200-luvun alussa ennen Kristusta eläneen ja opettaneen aleksandrialaisen matemaatikon Eukleideen laaja, 13 kirjaa sisältävä teos *Stoikheia*, latinaksi *Elementa*. Eukleides voi olla myös salanimi. Schildtin suomennos pohjautui viiteen kirjaan, joista yksi oli latinankielinen ja neljä ruotsinkielistä (Kuusi 1962, 212). Sen julkaisivat Helsingissä Simeliuksen perilliset. Schildt itse kertoo käyttäneensä lähteinään kreikkalais-latinalaista (kreikasta latinaan käännettyä) laitosta sekä ruotsalaisen matemaatikko ja tähtitieteilijä Märten Strömerin ruotsinnoksen neljättä laitosta vuodelta 1813 (ks.

2 Schildt laati myös suomenkielisen lääketieteen sanaluettelon, joka julkaistiin postuumisti 1902 (Kivistö–Riikonen 2013, 346).

myös Sorvali 2007, 323).³ Schildt julkaisi työnsä nimellä W. Kilpinen. (Eukleideesta ks. Castrén–Pietilä–Castrén 2015 [2000], 158–159.)⁴

3 Suomennosten esipuheet ja suomennosten vastaanotto

3.1 Ksenofonin *Anabasis*

Schildtin *pro exercition* aiheena oli Ksenofonin *Anabasis*, josta hän suomensi vain kaksi alkulukua. Hän laati väitöskirjansa itse toisin kuin tuohon aikaan monesti oli tapana; tavallisesti työn laati väittelyn preeses eikä respondentti (ks. myös Seppänen–Paloposki 2021, 221). Väitöskirjassa on parisivuinen latinankielinen esipuhe, joka sisältää myös hieman käännöspohdintaa. Esipuhetta on käsitelty suomennoshistoriallisessa kirjallisuudessa varsin vähän verrattuna Eukleideen alkeiden suomenkieliseen esipuheeseen. Latinankielisyys ja opinnäyteluonne voivat osaltaan selittää vähäistä kiinnostusta esipuhetta kohtaan (ks. kuitenkin Laurila 1952; Kuusi 1962, 57–59).

Esipuheessaan Schildt on tietoinen mahdollisesta tulevasta kritiikistä. Hän pelkää monen arvostelevan sitä, ettei hän ole aina noudattanut raamatunsuomentajien käytäntöä ja yleisempää kirjoitustapaa. Näistä hän mainitsee erityisesti *käytetyn kielen (murteen)*, *persoonapronomien käytön* ja *erisnimien muodot* (Ksenofon 1832).

Schildt sanoo käyttäneensä karjalais-savolaista eli niin sanottua ylempää (*superior*) murretta. Se on hänelle tutumpi kuin läntinen eli niin sanottu alempi (*inferior*) murre ja ”usein etevämpi muodoiltaan” silloin, kun tähdätään lyhyteen ja vaihteluun. (Kuusi 1962, 58; ks. myös Seppänen–Paloposki 2021, 222.) Schildt tarkoittanee siis sitä, että lyhyet muodot ovat kätevämpiä käyttää ja ne myös tekevät tekstistä vivahteikkaamman. Hän perustelee murrevalintaansa myös sillä, että hän näin pystyy kantamaan vähäisen kortensa kekkoon murteen hyväksi tai tunnetumaksi tekemiseksi. (Ksenofon 1832; ks. myös Kuusi 1962, 58.)

Persoonapronomineja Schildt mainitsee lisänneensä harvakseltaan; persoona ilmenee verbin persoonapäätteestä samoin kuin kreikassa, vaikka persoonapronomineja esiintyykin usein raamatunsuomennoksissa ruotsin mallin mukaisesti. Schildt on omien sanojensa mukaan lisännyt erillisen persoonapronominin genetiivin harvoin, koska substantiivissa on omistusliite ja koska turhien pronomien poisjättäminen parantaa puheen tyyliä melkoisesti. (Ksenofon 1832; ks. myös Seppänen–Paloposki 2021, 222.)

3 Esipuheessa mainittu latinankielinen editio: *Elementorum Euclidis Libri XV ad Graeci contextus fidem recensiti et ad usum tironum accommodati*. Georg Friedrich Baermann. Lipsiae [Leipzig] MDCCXXXVIII [1743]. Ruotsinkielinen editio: *De sex första jemte elfte och tolfte böckerne af Euclidis Elementa, eller grundeliga inledning till geometrien, till svenska ungdomens tjenst utgifne af Märten Strömer*. Fjerde Upplagan. Stockholm 1813. Näiden lisäksi Schildt (Eukleides 1847, 3) kirjoittaa verranneensa ”maamiestemme kelpo-kirjoitteet”, joilla hän tarkoittaa Hällströmiä (1842) ja Heikeliä (1842, Schildt sanoo käyttäneensä myös Heikelin vuonna 1844 ilmestynyttä toista, tarkistettua painosta). Lisäksi hän mainitsee af Schulténin kirjoituksen vuodelta 1845, *Theses, quas in exercitationem Stipendiariorum p. proponit N. G. af Schultén MDCCCXLV. Helsingforsiae*. Kyseessä lienevät tutkielmat, jotka professori Nathanael Gerhard af Schultén asetti julkisesti esille stipendiaattien tarkasteltaviksi.

4 Eukleideen alkeita ja niiden suomentajia ovat käsitelleet Sorvali (2007) ja Koukkunen (2013).

Erisnimet koostuvat Schildtin mukaan kahdesta osasta: ensimmäinen määrittää varsinaisen substanssin tai ikään kuin nimen vartalon, jälkimmäinen päätteen kielessä, jossa nimeä käytetään. Siinä, missä ensimmäinen osa pysyy muuttumattomana, jälkimmäinen voi muuttua kielen muotojen mukaan. Schildtin kokemuksen mukaan suomessa on tarpeen, että vieraskielisten sanojen päätteet muuttuvat usein, jotta ne eivät ilmene vaikeina ja pitkinä. Esimerkkeinä ovat nimet *Artakserkses* ja *Syennesis*. ”Ketä ei miellyttäisi enemmän muoto *Artakserkseeksi* tai *Syennesiksi* kuin *Artakserkseekseksi* ja *Syennesikseksi*?” Schildt pohtii latinankielisen esipuheensa loppupuolella. Erisnimien päätteet hän sanoo säilyttäneensä ehjinä eli koskemattomina ehkä useammin kuin on ollut oikein. Hän ajattelee vaatimattomuuden edellyttävän, ettei hän tässä asiassa mene pidemmälle kuin on tehty. (Ksenofon 1832.)

Schildtin latinankielinen esipuhe sisältää pohdintaa myös translitteraatiosta. Äänteet *b*, *d* ja *f* hän on säilyttänyt, vaikka ne hänen mukaansa ovatkin suomessa eksoottisia. Kreikan *kh* (χ) on Schildtin suomennoksessa roomalaisten esimerkin mukaan aspiroitu *k* eli *kh*. Lisäksi η (eeta) ja ω (oomega) ovat Schildtin suomennoksessa ”meikäläisen kansanomaisen ääntämyksen mukaisesti” diftongit *ie* ja *uo*, analogisesti sanojen *Pietari*, *Sihtieri*, *Tuomari* ja *Paruoni* mukaan. Schildt kirjoittaa, että osittain sanojen puutteen vuoksi hänen on usein ollut pakko keksiä uusia sanoja joko johtamalla tai muodostamalla yhdyssanoja, koska hän ei ole halunnut muuttaa vieraita sanoja. (Ksenofon 1832.)

Vaikka Ksenofon-suomennoksen esipuhe on latinankielinen, sen alkulehdillä on edellä mainittu omistus *suomen kielen ystäville* (Ksenofon 1832). Mielenkiintoisen omistuksesta tekee se, että Schildt laati sen nimenomaan suomentajana eikä respondenttina. Omistus *nöyryimmästi Suomentajalta* voidaan siis mielestämme nähdä nuoren Schildtin mielenkiintoisena identifikaationa suomentajan rooliinsa.

Ksenofon-suomennoksen vastaanotosta tiedetään varsin vähän. Kuten totesimme, pääasiallisena syynä lienee se, että kyseessä oli akateeminen opinnäyte, joka jäi pienten yliopistopiirien tietoon. *Helsingfors Morgonbladissa* 2. maaliskuuta 1832 käsiteltiin lyhyesti Schildtin väitöskirjaa. Kyseessä oli lehden mukaan ”uusi lisä suomalaisen kirjallisuuden laajentumiseen” (esimerkki 1).

- (1) Ett nytt bidrag till den Finska Litteraturens utvidgning är äfvenledes i form af Disputation lemnadt af Studeranden af Wiborgska Afdelningen Hr Wolmar Styrbjörn Schildt. Han har nemligen gett en öfversättning på Finska af de två första Capitlen af Xenofons historia om Cyri härfärd. Disputations-akten skall hållas i Juridiska Auditorium den 10 i denne månad, på eftermiddagen, vanlig timme.⁵

Schildtin suomennos mainitaan myös 22. marraskuuta 1841 ilmestyneessä *Helsingfors Morgonbladissa* (esimerkki 2). Kirjoituksessa tunnustetaan työn kiistan arvo suomen kielen tieteelliselle kehitykselle.

5 ”Myös Wiipurilaisen Osakunnan opiskelija, herra Wolmar Styrbjörn Schildt on väitöskirjan muodossa antanut uuden lisän suomalaisen kirjallisuuden laajentumiseen. Hän on nimittäin julkaissut suomenkielisen käännöksen Ksenofonin Kyyroksen sotavaellus -kertomuksen kahdesta ensimmäisestä luvusta. Väitöstilaisuus pidetään oikeustieteellisessä salissa 10. päivänä tätä kuuta iltapäivällä tavanomaiseen aikaan.” (Kirjoittajien suomennos.)

- (2) [– –] Arbeten af detta slag, om också af ringare omfattning, medföra onekligen en icke ringa positiv nytta, emedan de hvar i sin mån bidraga dels att rikta, dels att utbilda språket inom mera vetenskapliga sphärer; och för ett språk, hvilket just i denna väg ännu så föga bearbetas, som det Finska, bör äfven en ringare skärf emottagas med deltagande och tacksamhet. [– –]⁶

Schildtin Ksenofon-suomennos jäi omana aikanaan vähälle huomiolle. Hänen toinen suomennoksensa, Eukleideen alkeet, huomioitiin jo ilmestymisvuonnaan, kuten seuraavasta alaluvusta käy ilmi.

3.2 Eukleideen alkeet

Toisin kuin vuonna 1832 tarkastettu *Anabasis*-väitöskirja, jossa suomennoksesta huolimatta oli yhä väitöstilaisuuden mukaisesti latinankielinen esipuhe, Schildtin viitisentoista vuotta myöhemmin ilmestynyt toinen suomennos sisälsi suomenkielisen esipuheen, *esimaineen*. Siinä hän ei juurikaan käsitellyt kääntämiseen liittyviä kysymyksiä, lukuun ottamatta pohdintaansa *suomentamisesta* ja *suomestamisesta*, niitäkin tosin vain alaviitteessä (Eukleides 1847, 2, alaviite 4).⁷ Schildt (Eukleides 1847, 3) kirjoittaa esipuheessaan lähdeteksteinään käyttämistään kahdesta kirjasta: ”Toinen niistä, edellinen [Baermann 1743], lienee liian lyhyt, toinen [Strömer 1813] liian lavia. Niiden välillä olemme kokeneet käydä vapaasti.” Suomennos sisältää myös joitakin selityksiä (s. 3–4), merkistöselityksiä (s. 4–5) sekä lyhyesti ruotsinnetun sanaston (s. 5–8).

Kuusi (1962, 122) arvelee, että Eukleideen alkeiden suomentaminen oli Schildtille mahdollisuus uusien sanojen sepittelyyn. Suomentaminen oli siis yksi keino päämäärän eli suomenkielisen sanaston kehittämiseen. Eukleideen alkeisiin sisältyi Schildtin sepittämiä uudissanoja, joita ilmestyi myös luetteloina (Kuusi 1962, 122). Kuusi (1962, 210) otaksuu, että Eukleides-suomennos oli Schildtin ”ehkä huomattavin kirjallinen työ”, mutta tietoa siitä, miksi Schildt tarttui juuri tähän suomennoshankkeeseen ei ole. Kuusi olettaa, että alkusysäys kyseisen teoksen suomentamiseen on kenties peruja opiskeluaajoilta Turun akatemiasta tai sittemmin Helsingistä. Kuusi ei kiinnitä huomiota suomennoksen merkitykseen koulukirjana ja fennomaanien intoon perustaa suomenkielisiä kouluja, mikä voisi osaltaan perustella suomennoshankkeeseen ryhtymistä.

Schildtin Eukleides-suomennos sai aikalaisilta suopean vastaanoton lehdistössä. *Kanawassa* (28.4.1847) on nimettömän kirjoittajan laatima arvostelu. Paloposken (2007b, 419) mukaan sen laati Pietari Hannikainen, joka tunnetaan *Kanawan* päätoimittajana, maanmittarina

6 ”Tämän kaltaisiin töihin liittyy niiden pienimuotoisuudesta huolimatta kiistaton hyöty, sillä ne auttavat kaikki omalla tavallaan sekä suuntaamaan että kehittämään kieltä tieteellisemmille aloille. Kielen kuten suomen, jota yhä viljellään niin vähän, on otettava vastaan vähäinkin sirpale myötätunnolla ja kiitollisuudella.” (Kirjoittajien suomennos.)

7 Kääntämisverbiä *suomestaa* käsittelee Kytömäki (1990, 57), jonka mukaan sana esiintyy 1800-luvun lopulla merkityksessä *bryta på finska*, ’murtaa suomeksi’. D. E. D. Europæus kritisoi kirjeessään Lönnrotille Schildtin (Kilpisen) *suomestaa*-verbiä (’suomeksi käyttää’), joka hänen mukaansa on ”täysin epäonnistunut”, *alldeles misslyckadt* (vuodelta 1847 peräisin olevan kirjeen on julkaissut Niemi 1905, 60).

ja kirjailijana. Hannikainen toteaa, että mittaustiede on ollut suomenkielisessä kirjallisuudessa tuntematon ala eikä aiempaa suomenkielistä kirjallisuutta ole ollut saatavilla. Niinpä hän nostaa kirjan ansioksi juuri sen, että se ylipäänsä on kirjoitettu suomeksi. Virheitä sinänsä hän ei siitä löydä: ”Warsinaisia wikoja ei woine kukaan tawata nimissä.” Kritiikkinä Hannikainen mainitsee vain seuraavaa: ”Ainoa muistutus, jolle saattanee sias olla, lienee paikottain liiallinen uutten sanain ja sanamuotoin sommitus.” Lisäksi hän huomauttaa tiettyjen sanojen rinnakkaisesta käytöstä, esimerkkinä *tehtävä* ja *te’usta*. Kirjoittajan tekemät huomiot ovat hänen omasta mielestään kuitenkin pikemminkin muistutuksia eivätkä suoranaisia virheitä. Yhteenvetona Hannikainen mainitsee, että olisi ollut suoranainen ihme, ellei suomennoksessa olisi ollut mitään huomautettavaa. (*Kanawa* 28.4.1847.)

Litteraturbladetissa (nro 9) ilmestyi syyskuussa 1847 peräti kaksi arvostelua Eukleideen alkeista. Toisen oli kirjoittanut Lönnrot ja toisen nimimerkki P. A. Nimimerkin taakse kätkeytyi matematiikan lehtori ja kirkkoherra Pekka Aschan, joka lukeutuu myös Eukleideen alkeiden suomentajiin (ks. Sorvali 2007). Lehden toimittaja toteaa, että lukija saa näin ansiokkaasta teoksesta useita huomautuksia, jotka myös täydentävät toisiaan.

Lönnrotin pitkä arvio sisältää esimerkkejä ruotsinkielisistä termeistä, Schildtin käännösvastineista ja Lönnrotin parannusehdotuksista. Esimerkiksi ruotsin *centrum*-sanaa vastaa Schildtillä *keske* eli *keskipiste*, kun taas Lönnrot ehdottaa sanaa *kesko* eli *keskus*. Lönnrot pohtii seikkaperäisesti muun muassa kansankielen (*folkspråk*) ja sivistys- eli kirjakielen (*lärdt språk* ja *bokspråk*) välistä suhdetta ja myöntää, että pohdinnat ovat vieneet hänet hieman sivuraiteille varsinaisesta aiheesta eli Eukleideen suomennoksen arvostelusta. Lönnrotin mukaan kieli on kaiken sivistyksen edellytys; väittämä, että suomen kieli olisi köyhä, ei ota huomioon sitä, että myös köyhästä voi tulla rikas. Uusia aiheita käsiteltäessä olisikin hänen mukaansa käytettävä suomen kielen omia sanoja; usein näkee kuitenkin käytettävän vierasperäisiä sanoja, joihin lisätään suomen kielen päätteitä, tai sitten asia ilmaistaan monisanaisin kiertoilmaisuin tai määritelmän. Esimerkkinsä Lönnrot ottaa suomalaisesta aritmetiikasta, kuten *nämnari* (ru. *nämnare*, ’nimittäjä’), *täljari* (ru. *täljare*, ’murtoluvun osoittaja’) ja *brooki* (ru. *bråk*, ’murtoluku’). Lönnrotin mukaan ainoa oikea tapa on muodostaa suomenkielisiä termejä tai mieluiten käyttää kielessä jo olemassa olevia sanoja. Schildt on suomentajana noudattanut tätä periaatetta huolellisesti ja Lönnrotin mukaan onnistunut hyvin. Vaikka jotkin yksittäiset termisuomennokset olisivat voineet olla osuvampia, Lönnrotista tämä ei vähennä suomennoksen arvoa. Monet muut tieteet voisivatkin ottaa oppia siitä innosta ja taidosta, jolla Schildt on käyttänyt suomen kieltä matematiikan alalla, Lönnrot huomauttaa. (*Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning* nro 9, syyskuu 1847.)

Pekka Aschan puolestaan toteaa pitkässä arviossaan, että mestarin käsissä suomen kieli taipuu moneen: geometrian rikas terminologia on osoitus kielen sisäisestä elinvoimasta ja rikkaudesta. Suomennos on hänen mukaansa hyvä: ”Olisi voinut odottaa, että tyyli olisi ollut raskasta, mutta huomaakin, että kirja on yhtä kevytlukuinen, kieli yhtä sujuvaa, termit yhtä täsmällisiä kuin missä muussa kielessä hyvänsä” (Kuusi 1962, 213).⁸ Siinä, missä Lönnrot pohtii kielen merkitystä ihmiskunnalle laajemmin, Aschan tekee luettelonomaisia huomautuksia

8 ”Och i stället för den tunga stil, man skulle anse oundviklig vid detta första försök, finner man, att boken är lika lättläst, språket lika flytande, termerna lika korrekta, som i något annat lefvande språk.” (*Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning* nro 9, syyskuu 1847.)

suomennokseen: matemaattisiin merkkeihin, synonyymien liialliseen käyttöön, esipuheesta löytämäänsä virheeseen ja ilmaisuihin, jotka eivät oikeastaan kuulu matematiikkaan, sekä joihinkin termeihin. Monet mainituista huomautuksista ovat kuitenkin Aschanin mukaan toisarvoisia, *mindre vigtiga*. (*Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning* nro 9, syyskuu 1847.)

Eukleideen alkeiden suomennos noteerattiin *Suometar*-lehden mukaan myös ulkomailla, missä sitä pidettiin onnistuneena. Esimerkki 3 on nimettömältä kirjoittajalta.

- (3) Näyttääksemme että Suomalaistenki kokeet ja toimet kirjallisuutensa työssä seurataan ulkomaalaisten oppineiden tarkkaudelta, saamme suomentaa Saksalaisen oppineen H:ra Schott'in Berliinissä lauseet ylä-pannusta kirjasta, jotka löytyvät A. Erman'ilta Berliinissä annetussa wihkokirjassa: Archiv für wissenschaftliche Kunde w. 1848. (*Suometar* 2.3.1849.)

Kirjoittaja referoi siis kirjoitusta, jonka tunnettu saksalainen professori Wilhelm Schott julkaisi *Archiv für wissenschaftliche Kunde von Russland* -sarjan seitsemännessä niteessä vuonna 1848. Yhteenvedossaan kirjoittaja mainitsee, että Schott selittää joitain Schildtin käyttämiä ”konstisanoja”. Hän päättää kirjoituksensa Schottilta suomentamiinsa sanoihin (esimerkki 4).

- (4) Selitetyänsä joitakuita H:ra Kilpiseltä käytettyjä konstisanoja lopettaa Schott kirjoituksensa mainitsemalla, kuinka ”Suomen oppineilla on se ylistettävä tarkoitus äitinkielellensä omistaa kaikki jo wanhuudesta perityt eli myöhemmin Greekan ja Latinan kielistä muokatut konsti-sanat, jossa heillä on suureksi awuksi Suomen kielen rikkaus ja taipuwaisuus, jonka wuoksi meidän Jakob Grimm sitä ansion mukaan kutsuuki yhdeksi niistä kauniimmista kielistä”. (*Suometar* 2.3.1849.)

Schildtin Eukleides-suomennos pantiin siis merkille ainakin suomen-, ruotsin- ja saksankielisellä taholla. 1800-luvulla antiikin teosten suomennoksia julkaistiin paitsi itsenäisinä kirjoitamyös sanoma- ja aikakauslehdissä sekä akateemisina opinnäytteinä (ks. Kivistö–Riikonen 2007, 37). Schildtin suomentama Eukleideen oppikirja voidaan nähdä myös osana laajempaa koulujen opetuskäytön tarvetta (ks. Sorvali 2007).

4 Schildt suomennoskriittikkona

Schildt toimi myös suomennoskriittikkona, joskin vain vähäisessä määrin. Paloposki (2007a, 123) toteaa, että juuri Schildt kehui ”ilmeisesti ensimmäistä kertaa” kielellisesti vapaata suomennosta. Schildt totesi nimittäin suomenkielisen runoilijan ja suomentajan Klas Johan Kemellin suomentamasta Tuomas Kempin (Kempiläisen) hartauskirjasta *Kristuksen seuraamisesta* vuodelta 1836, että ”Kemelli ei orjallisesti suomentanut, waan wapaasti se runollisella nerolla suomesti Kempin kirjaa; ja senpä tautta Kemellin suomestama onkin niin ihanakieleinen” (*Kanawa* 24.5.1845). Kemelli ei ennen kuolemaansa ehtinyt tehdä lopullisia korjauksia tai stilisoineja suomennokseensa. Siihen jääneet ”wihöset owat ainoasti kewyenä tomuna kau- niilla kuwauksella”, Schildt päättää kiittävän arvionsa (*Kanawa* 24.5.1845).

Kanawassa heinäkuussa 1846 Schildt arvioi teoksen *Runoelmia Joh. Ludw. Runebergiltä* vuodelta 1845. Kyseessä oli A. Oksasen suomentama kokoelma Runebergin ”ylewiä, lempeitä lauluja”, kuten Schildt asian lehdessä muotoili. Schildt korostaa, että suomentaja A. Oksanen

on muutamaa kriittistä huomautusta lukuun ottamatta tehnyt työnsä ”sangen somasti”; suomentaja on ottanut suomentamisen lähtökohdaksi ”sanain arwon” (*qwantitet*) eikä niinkään niiden ”korkoa” (*accent*). Arvo on Schildtin mukaan ”sulo-soiwampi ja ihanampi” kuin korko. Schildtin muutamat muistutukset kohdistuvat yhtäältä yksittäisten sanojen kääntämiseen (Oksanen: *professori*, Schildt: *rohnessori*), toisaalta joihinkin liian pitkiin yksittäisiin säkeisiin. Schildtin näkemys on, että suomennoksen vähäiset virheet eivät ole niinkään virheitä, vaan ”runon vapaisuutta”, siis suomentajankin vapautta. Yhteenvetona hän toteaa, että runon muoto eli ”ulkopuoli” ja sisällys eli ”sisäpuoli” kuuluvat yhteen eli Schildtin sanoin ”ehdottelewat toisiansa”. Lopussa Schildt mainitsee vielä suomennoksen toimittajan ja kustantajan Alexander Öhmanin, joka on ”ansainut Suomenkielen ystäwiltä kiitollisuutta”. (*Kanawa* 8.7.1846.)

5 Päätäntö

Tässä katsauksessa olemme tarkastelleet Wolmar Schildtiä suomennoskirjallisuuden ja suomennetun tietokirjallisuuden kontekstissa. Erityinen mielenkiintomme on kohdistunut häntä käsittelevään kirjallisuuteen sekä hänen toimintaansa suomentajana ja suomennoskriitikkona. Käännöstieteellisessä kirjallisuudessa on yksittäisiä, sinänsä tärkeitä mainintoja, mutta kokoa-vampaa katsausta ei ole ollut saatavilla. Elämänsä aikana monipuolinen Schildt vaikutti useissa suomen kieltä ja suomenkielistä kirjallisuutta edistäneissä pyrynnöissä. Suomentamisella oli oma sijansa hänen elämässään, vaikkakin on selvää, ettei siitä koskaan muodostunut hänen toimintansa tärkeintä osa-aluetta. Se oli keino, mutta ei päämäärä.

Schildtin kaksi suomennosta, Ksenofon (1832) ja Eukleides (1847), ovat omalla tavallaan tärkeitä teoksia suomennoskirjallisuuden historiassa, mutta eri syistä. Edellisen merkitys on nähtävissä lähinnä siinä, että se oli lajinsa ensimmäisiä akateemisia opinnäytteitä, joiden aiheena ylipäänsä oli suomennos. Jälkimmäisen merkitys liittyy puolestaan sanaston ja terminologian kehitykseen sekä suomenkielisen koululaitoksen syntyyn. 1800-luvun alkupuolella Eukleideen geometria oli luonnollinen ja välttämätön oppiaine. Ei siis voitu edistää suomenkielistä koulua, ellei alkeista ollut saatavilla tarpeellisia osia suomeksi. Molemmille suomennoksille oli yhteistä se, että ne olivat osittaisia suomennoksia eivätkä kokonaisten lähdeostosten käännöksiä. Schildt oli ajan hengen mukaisesti valinnut suomennettavakseen antiikin merkkiteoksia, joista hän käänsi ikään kuin näytteeksi muutamia alkulukuja.

Schildtin työn merkitys on nähty osana suomen kielen aseman vahvistumista yhteiskunnan ja erityisesti tieteen kielenä. Schildtin toinen suomennos oli kokoneemman tekijän tuotos, ja siksi se huomioitiin laajemmin kuin nuoruuden opinnäytetyö. Siinä, missä ensimmäinen suomennos jäi lehtiartioita, jälkimmäisestä niitä ilmestyi muutamia. Arvioitsijoina toimivat ajan kulttuurihenkilöt kuten toinen sanaseppo Elias Lönnrot. Vastaanotto oli kaiken kaikkiaan myönteistä niin kuin noina vuosikymmeninä suomennosten arviot yleisemminkin; tärkeintä oli saada uusia tekstejä suomeksi. Schildt oli joka tapauksessa suorittanut ”tienraivaajan työn” (ks. Kuusi 1962, 213).

Schildtin suomennostoiminta jäi vain kahteen kirjamuotoiseen suomennokseen, mikä antaa aiheita kysyä, miksei hän jatkanut kirjallisuuden suomentajana. On varsin todennäköistä, ettei hän identifioinut itseään suomentajaksi, vaan ennen kaikkea suomalaisuusmieheksi, jolla oli suurempi yhteiskunnallinen päämäärä. Tästä huolimatta suomentajana hän on silti kiinnostava esimerkki 1800-luvun kielimiehistä, joiden elämäntyön tarkastelu laventaa kuvaamme

suomen kirjakielen ja suomennoskirjallisuuden historiasta, jossa käännökset, kääntäjät ja kääntäminen ovat näytelleet merkittävää osaa.

HARRY LÖNNROTH ja LIISA LAUKKANEN

harry.h.lonnroth@jyu.fi

liisa.s.laukkanen@jyu.fi

Kieli- ja viestintätieteiden laitos

PL 35

40014 Jyväskylän yliopisto

Lähteet

Sanoma- ja aikakauslehdet

Helsingfors Morgonblad 2.3.1832, 22.11.1841.

Kanawa 24.5.1845, 8.7.1846, 28.4.1847.

Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning nro 9 (syyskuu 1847).

Suometar 2.3.1849.

Wolmar Schildtin suomennokset

[Ksenofon] 1832: *Duo prima capita Αβαθαεως Kupov Xenophontae, fennice translata*, quae venia amplissimi ordinis philosophici ad Imperialem Alexandream in Fennia Universitatem, praeside Reinholdo von Becker, Phil. Doct. Histor. Adjuncto, publico examini modeste offert auctor Wolmar Styrbjörn Schildt, Wiburgensis, In Audit. Jurid. die 10 Martii 1832. h. p. m. s. Excudebant J. C. Frenckell & Fil., Helsingforsiae.

[Eukleides] 1847: *Neljä ensimmäistä Kirjaa ynnä viidennen määriytykset Euklideen Alkeista mittaustieteessä*. W. Kilpinen, suomentaja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 8 Osa. Präntätty J. Simeliuksen perillisten tykönä, Helsingissä.

Kirjallisuus

AHO, TUOMO 2013: Teologinen ja uskontotieteellinen kirjallisuus. OUTI PALOPOSKI ja H. K. RIIKONEN (toim.): *Suomennetun tietokirjallisuuden historia 1800-luvulta 2000-luvulle*, 137–153. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1289. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

BAERMANN, GEORG FRIEDRICH [1743]: *Elementorum Euclidis Libri XV ad Graeci contextus fidem recensiti et ad vsvm tironum accommodati*. Lipsiae [Leipzig] MDCCXXXIII [1743].

CASTRÉN, PAAVO – PIETILÄ-CASTRÉN, LEENA 2015 [2000]: *Antiikin käsikirja*. 4. painos. Otava, Helsinki. *De sex första jemte elfte och tolfte böckerne af Euclidis Elementa, eller grundeliga inledning till geometrien, till svenska ungdomens tjenst utgifne af Mårten Strömer*. Fjerde Upplagan. Stockholm 1813.

HEIKEL, HENRIK 1842: *Lärobok i geometrin för lägre elementarskolor, innefattande första boken af Euclides' Elementa, med anmärkingar och tillägg jemte praktisk tillämpning*. Åbo.

HÄLLSTRÖM, GUSTAF GABRIEL 1842: *Proportionsläran eller femte boken af Euclidis Geometrie, med tillägg; till skolungdoms begagnande lättfattligt framställd*. Helsingfors.

JOKIPIL, MAUNO 1993 (toim.): *Wolmar Schildt. ”Tieteen ja taiteen isä”*. Atena, Jyväskylä.

KATAJAMÄKI, SAKARI 2007: Suomen ruotsinkielinen kirjallisuus suomeksi. H. K. RIIKONEN, URPO KOVALA, PEKKA KUJAMÄKI ja OUTI PALOPOSKI (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia* 2, 66–80. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1112. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- KIVISTÖ, SARI – RIIKONEN, H. K. 2007: Antiikin kirjallisuus ja suomennokset uuslatinasta ja humanistikeikasta. H. K. RIIKONEN, URPO KOVALA, PEKKA KUJAMÄKI ja OUTI PALOPOSKI (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia* 2, 29–53. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1112. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2013: Lääketieteen ja terveystieteiden kirjallisuus. OUTI PALOPOSKI ja H. K. RIIKONEN (toim.): *Suomennetun tietokirjallisuuden historia 1800-luvulta 2000-luvulle*, 342–364. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1289. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KOSKINEN, INKERI 2004: Jalo suomestamisen aatos. *niin & näin* 1/2004, 41–45. Saatavissa <https://netn.fi/artikkeli/jalo-suomestamisen-aatos/> [viitattu 5.6.2023]
- KOUKKUNEN, KALEVI 2013: Matematiikankirjojen suomennokset 1840-luvulta 1940-luvulle. OUTI PALOPOSKI ja H. K. RIIKONEN (toim.): *Suomennetun tietokirjallisuuden historia 1800-luvulta 2000-luvulle*, 372–383. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1289. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KUUSI, SAKARI 1962: *Wolmar Styrbjörn Schildt-Kilpinen. Elämä ja toiminta*. Gummerus, Jyväskylä.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1990: Nominikantaisten verbijohdosten rakennemalleja. *Sananjalka* 32, 49–75.
- LAURILA, VIHTORI 1952: Eräitä lisiä Volmari Kilpisen tutkimukseen. *Virittäjä* 56, 77–88. Kotikielen Seura, Helsinki.
- MÄNTTÄRI, PIA 2013: Historiantutkimus. OUTI PALOPOSKI ja H. K. RIIKONEN (toim.): *Suomennetun tietokirjallisuuden historia 1800-luvulta 2000-luvulle*, 221–241. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1289. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- NIEMI, A. R. (julk.) 1905: D. E. D. Europæuksen kirjeitä ja matkakertomuksia. *Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista*. Neljäs Jakso, 3 Osa.
- PALOPOSKI, OUTI 2007a: Suomentaminen ja suomennokset 1800-luvulla. H. K. RIIKONEN, URPO KOVALA, PEKKA KUJAMÄKI ja OUTI PALOPOSKI (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia* 1, 102–126. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1084. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2007b: Suomennoskriteerit alkuvaiheet. H. K. RIIKONEN, URPO KOVALA, PEKKA KUJAMÄKI ja OUTI PALOPOSKI (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia* 2, 414–424. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1112. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- PALOPOSKI, OUTI – RIIKONEN, H. K. (toim.) 2013: *Suomennetun tietokirjallisuuden historia 1800-luvulta 2000-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1289. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2013: Suomennetun tietokirjallisuuden kritiikistä. OUTI PALOPOSKI ja H. K. RIIKONEN (toim.): *Suomennetun tietokirjallisuuden historia 1800-luvulta 2000-luvulle*, 599–616. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1289. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- RIIKONEN, H. K. – KOVALA, URPO – KUJAMÄKI, PEKKA – PALOPOSKI, OUTI (toim.) 2007a: *Suomennoskirjallisuuden historia* 1. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1084. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- (toim.) 2007b: *Suomennoskirjallisuuden historia* 2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1112. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SEPPÄNEN, MINNA – PALOPOSKI, OUTI 2021: Antiikin tekstien varhaisten suomennosten kontekstipiirteitä. *Sananjalka* 63, 214–233. <https://doi.org/10.30673/sja.107240/>
- SORVALI, TUOMAS 2007: Eukleideen alkeet. H. K. RIIKONEN, URPO KOVALA, PEKKA KUJAMÄKI ja OUTI PALOPOSKI (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia* 1, 321–324. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1084. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- STARK, LAURA 2013: An early virtual community resists secularization. Wolmar Schildt-Kilpinen's *Kansan Lehti* 1868–1870. *Ethnologia Fennica* 40, 6–22.